

МОНЕТНА ПОЛИТИКА В ТРАКИЯ ПРЕЗ IV В.

Бистра Божкова

В резултат на икономическата и политическа експанзия на Рим през I в. от н. е. днешните български земи трайно влизат в пределите на Империята. Постепенно те започват пълноценно да се вливат в икономическия и политически живот на античния Рим. Ценни документи за този период са монетите, циркулирали в нашите земи през тази епоха. Монетната политика, монетосеченето и циркулацията са преки свидетелства за всички по-важни събития в Тракия от тази епоха.

Римската военна експанзия е била предшествана от икономическа. Доказателство за това са масово циркулиралите в нашите земи римски републикански денари. След установяване господството на Рим в тракийските земи постепенно в циркулационния поток се вливат и римски императорски монети. Паралелно с тях в обръщение участват и бронзовите монети, сечени от автономните градски управи в провинциите Долна Мизия, Тракия и др. Укритите монетни съкровища през II и III в. възстановяват картината на неспокойния политически живот в тези провинции. Пътят на многобройните варварски нашествия може да се проследи по заровените в земята колективни монетни находки¹. От друга страна многостранният анализ на местното бронзово монетосечене ни дава богати сведения за градския живот в провинциите Долна Мизия и Тракия — религия, архитектура, култове и важни политически събития².

Така през I — III в. в нашите земи се разкрива картината на монетната циркулация и монетосечене, която отразява както общите тенденции на Империята чрез римското монетосечене, така и местните особености на политическия и икономически живот чрез продукцията на монетните ателиета в автономните градски управи.

Множеството готски нашествия от втората половина на III в. опустошават тракийските земи. Победата на Клавдий Готски е начало на възстановяване стабилността в тази част на Империята. Силни стабилизационни процеси се проявяват при император Аврелиан. Той провежда реформи от икономическо и политическо естество³. Част от тях е ликвидирането на римската власт на север от река Дунав и организиране на провинция Дакия на юг от Дунав. В същото време са предприети реформи и в областта на монетосеченето. Те целят да стабилизират златния и сребърния номинал. Реорганизира се монетното производство. Това създава предпоставки в бъдеще да има възможност да се предприемат по-сериозни промени в областта на монетната политика.

IV в. бележи нови, важни промени в живота на Римската империя. Центърът на стопанския и политически живот постепенно се измества в Източните земи. Балканските земи — от периферни през II — III в. — през IV в. се оказват в близост до новия политически център на Империята — Бизантион, който в 330^{-та} г. е провъзгласен за столица на Империята като приема името на император Константин — Константинопол.

Новата епоха в живота на Империята, подготвяна от катаклизмите на III в., започва с управлението на император Диоклетиан. Идеологията на домината, реализирана от Диоклетиан, намира израз в система от реформи, които засягат всички сфери на обществения живот. Империята получава ново административно деление, а оттам и ново политическо управление. Въвежда се така нареченото тетрархическо управление. Империята е разделена на Източна и Западна част. Съответно всяка от тях се дели на префектури и диоцези, които от своя страна са разделени на провинции. Военната власт се отделя от гражданската. Икономическите реформи засягат монетосеченето и монетната система⁴. В 284^{-та} г. и в последващите години се въвеждат нови номинали и се стабилизира теглото на старите. Ауреусът от времето на Август е с теоретично тегло 7,96 г, но при Нерон теглото му спада на 7,30 г. Тенденция на редукция се забелязва и по времето на Комод. Реформата на Каракала фиксира ново теоретично тегло на златния номинал, наречен златен антониниан — 6,77 г. При Гордиан III ауреусът се задържа на 4,83 г. При управлението на следващите императори се прави опит за неговата стабилизация, опит да се спаси цялостната монетна система. Требониниан Гал въвежда златна монета, характерна с изображението на императора върху лицевата страна на монетата, представен с лъчиста корона. Нейното тегло е 5,51 г. Но при Валериан и Галиен теглото на тази монета достига до 2,28 г, а в 266^{-та} г. и до 1,24 г. Постум и Клавдий II правят опит да стабилизират теглото на ауреуса и го фиксират на 1/60 от либрата. Аврелиан връща теглото на златния антониниан — 6,44 г. Но мерките на Аврелиан в монетното дело не довели до желания стабилитет и се налага нова преоценка на съотношенията между металите, а оттам и до създаването на нови монетни номинали. При реформата на Диоклетиан ауреусът се определя като 1/60 от либрата, т. е. с теоретично тегло 5,5 г.

Много по-сложен е въпросът със сребърния номинал. В продължение на няколко века най-популярната римска монетна единица е денарът. Но през втората половина на III в. той загубва своята вътрешна стойност. С редуциране теглото на ауреуса върви и намаляване теглото на денара. Това принуждава Каракала да въведе в обръщение нов сребърен номинал — антониниан или двоен денар с тегло 5 г. Постепенно този нов номинал с намалено съдържание на сребро измества денара. Към края на III в. антонинианът

представлява медна монета със съвсем намалено съдържание на сребро. Аврелиан се опитва да стабилизира сребърната монета, като започва да сече антониниани с тегло 4,09 г и увеличава сребърното им съдържание. Те били известни и под името аврелининиани.

По отношение на среброто Диоклетиан отхвърля възможността както да възстанови денара, така и да стабилизира антониниана. Той създава нов номинал — аргентеус, равен на $1/96$ част от либрата — 3,3 г.

Съобразявайки се с големите промени, настъпили в съотношението между номиналите от времето на Август, Диоклетиан преоценява основно системата на медното монетосечене. От богатото разнообразие на номинали през изтеклите десетилетия Диоклетиан въвежда само два номинала, като единият от тях е бил малко популярен. В циркулацията се наложил нумусът (фолис) с тегло 10 г и със сребърна обвивка. Другата монета, наречена неоантониниан, била с приблизително тегло 3,3 г. Така въведената нова монетна система довежда и до ново съотношение между номиналите и съответно до нова регулация на цените. Основен извор в това отношение е Едиктът за цените, издаден от Диоклетиан. Достигнал до нас чрез различни фрагменти, той допълва сведенията ни за монетната реформа и нейното приложение⁵. В тях е фиксирано как в различно време теоретично приетите номинали девалвират и нарушават съотношението между основните метали в системата. Въпреки своята амбициозност реформата на Диоклетиан се оказва неадекватна на действителното състояние на стоково-паричните отношения. По време на Втората Тетрархия теглото на нумуса пада и се фиксира от 5 на 4 г, а към 311-та г. то вече спада до 3,5 г. Това почти трикратно намаляване на теглото на нумуса довежда до нарушаване съотношението между основните номинали. Проваля се и аргентеусът. Това състояние на монетната система довежда до трезориране на по-добрите монети, т. е. до изтегляне от циркулационния поток на златните и тежките билонови монети. В началото на IV в. Империята била поставена пред нова сериозна монетна криза. Реалната стойност на нумуса и провалът на сребърния номинал налагало промяна в съотношението между стандартите, което е вече предпоставка за осъществяването на нова монетна реформа. Нейното съдържание би трябвало да се изразява не в корекция на старата монетна система, а в създаването на нова. Именно това било извършено от Константин I⁶.

Монетната политика на Константин I следва да се разглежда като част от неговата цялостна политика, която обективно довела до стабилизирането на обществено-икономическото състояние на Империята. Основа на тази нова система става златният номинал — солид, равен на $1/72$ от либрата, т. е. 4,55 г. Подразделения на солида са $1/2$ солид — семис с тегло 2,27 г и $1/3$ солид — тремис с тегло 1,52 г. Сребърните номинали са били два — силик-

вата — равна на 1/96 от либрата, т. е. 3,4 г и милиарензия — равна на 1/72 част от теглото на либрата, т. е. 4,55 г. Медните монети, сечени съобразно тази система т. нар. нумус центенионалис, били с приблизително тегло около 3,35 г. Полуцентенионалисът съответно бил с тегло около 1,65 г.

За разлика от реформата на Диоклетиан, тази на Константин I се явява не само необходима, но и подходяща за съответните стоково-парични отношения. Монетните номинали, въведени от тази реформа, в общи линии се запазват през целия IV в., а солидът продължил да съществува и в монетната система на Византийската империя до управлението на Никифор II, т. е. до края на X в. Монетната система на Константин I намира реално покритие в съществуващите през този период икономически и политически отношения. Само медният номинал претърпява промени при наследниците на Константин I. В 346/348 г. неговите синове — Констант и Констанций II провеждат частична реформа, чиято цел е да урегулират съотношението между номиналите⁷. За златото и среброто се запазват старите номинали. По отношение на медта се въвеждат два нови — единият с приблизително тегло 4,5 г и с названието *resunia maiorina* се демонетизира и като основна медна единица се налага тази от 2,6 г = 1/2 центенионалис. Император Юлиан прави опит да реформира медното монетосечене. Той възстановява нумуса на Диоклетиан с приблизително тегло 8,8 г. Златните и сребърни монети продължават да се сечат по стандарта на Константиновата реформа. Освен това Юлиан искал да преодолее кризата в паричното обръщение чрез намаляване количеството на отсечените монети за сметка на подобряване на тяхното качество, изразено както в по-грижливата им изработка, където броят на работилниците не е бил голям, тези мерки не са се почувствували. В източните монетарници ефектът им се отразил силно върху монетосеченето на Константинопол, Хераклея и Антиохия. Техните официни били намалени съответно от 11 на 4, от 5 на 2, от 15 на 4. В монетарницата на Тесалоника само 1 официна прекъснала дейността си.

Мерките, предприети от Юлиан, не се оказали ефикасни. След неговата смърт се преустановява сеченето на монети с тегло 8,8 г, а броят на официните в споменатите монетарници започнал постепенно да се увеличава. Теглото на медните монети продължавало да спада. Това било предпоставка за засилване на спекулациите със златните и сребърни монети. Солидите изчезнали от циркулационния поток поради трезорирането им. Появили се монети с намалено тегло, отсечени от лошокачествен метал. Това състояние предшества декрета на императорите Валентиниан I и Валент от 366 — 367 г., отнасящ се до реорганизацията на сребърното и златното монетосечене⁸. Държавното съкровище изискало от провинциалната администрация да бъдат незабавно предадени солидите под формата на кюлчета, които

след проверка на златото и поставянето на знака ОВ били отново предадени на императорските монетарници. Едва след издаването на този декрет солидите започнали да носят на обратната си страна в отреза съкращението ОВ. Въвеждането в практика на посочения декрет позволило да се секат изобилно златни монети в източните провинции.

Монетната политика на императорите била свързана не само с поддържане стабилността или реорганизацията на определена монетна система, но и с множество мерки, осигуряващи регулярно монетосечене в Империята. През II — III в. в днешните български земи, включени главно в провинциите Долна Мизия и Тракия, е циркулирала продукцията както на централните императорски монетарници, сечащи монети от трите вида метал, така и бронзовите монети на местните градски управи. Обобщените данни от монетосеченето в Долна Мизия и Тракия показват, че гъста мрежа от монетарници (14 на брой) редовно секат многобройни емисии бронзови монети¹⁰. В края на периода те са сведени само до 4. Освен по броя си, в отделните периоди те се отличавали и по функциите си. През близо вековния период на своето монетопроизводство множество ателиета в Долна Мизия и Тракия са секли регулярно монети и са задоволявали нуждите както на местния пазар, така и на гарнизоните, разположени в тези провинции. Интензивността на тяхната продукция се е обуславяла най-вече от нуждите на военните кампании. Това особено проличава в средата на III в., когато само четири монетарници снабдяват огромния район с монети (Анхиало, Месамбрия, Бизия и Хадрианопол).

Във връзка с общата политическа и икономическа криза, обхванала Империята през втората половина на III в., постепенно прекъсват дейността си монетарниците на автономните градски управи. Новите условия на стопански и политически живот в Империята изисквали и нова политика по отношение на организацията на монетното дело. Последният период от активността на местните ателиета явно е бил взет под внимание и при създаването на новата система от монетарници, на която поставя начало Аврелиан, а в завършен вид се изгражда при Диоклетиан и се задържа почти непроменена през целия IV в.¹¹ (вж. обр. 1)

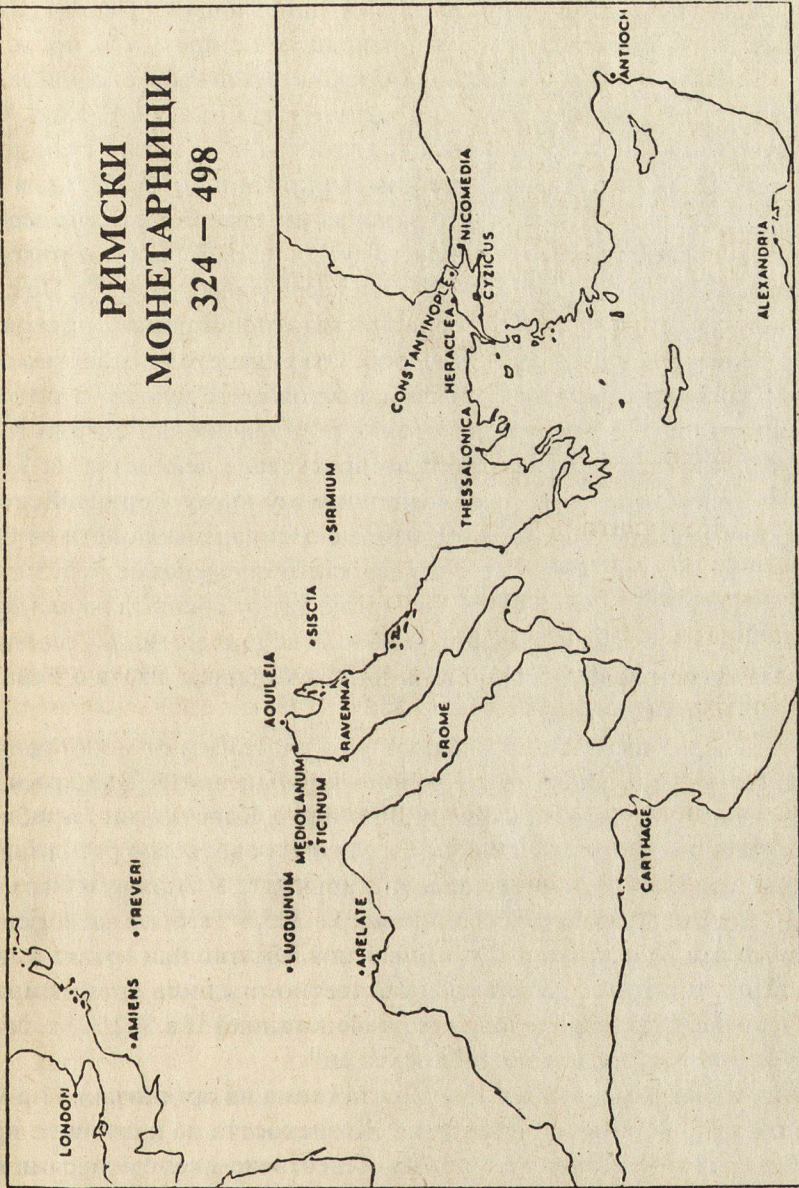
Административната реформа на Диоклетиан разделя Империята на 12 диоцеца: Британия, Галия, Виенензис, Испания, Панония, Италия, Африка, Мизия, Тракия, Азия, Понтика и Ориенс. По-късно те се увеличават на 13 — Италия се разделя на две: Италия и Урбс Рома. Ако съпоставим диоцезите и разкритите монетарници, ще се разкрие следната картина — всеки диоцез (с изключение на два) разполага с монетарница. За сметка на Виенензис и Испания, лишени от монетни ателиета, в диоцезите Галия и Италия има по две. При формирането на тази система от монетарници явно налице са би-

ли два основни фактора — административният, свързан с данъчните облагания и техния център и другият това е политическият или по-точно съобразяването с военните нужди на определени райони на Империята. Диоцезите Виенензис и Испания са били спокойни, цветущи райони, които с лекота са могли да се снабдяват с монети от по-отдалечените ателиета. Но граничните, размирни земи на Галия и Италия са се нуждаели от повече парични средства, за да посрещнат нуждите за отбрана на лимеса при евентуални военни операции. Мрежата от монетарници при Диоклетиан добива в общи линии следния вид: към фискалните центрове, отговарящи на броя на диоцезите, били разкрити следните монетарници: в Британия — Лондон, в Галия — Триер и Лион, в Африка — Картаген, в Италия — Аквилея и Тицидум, в Урбс Рома — Рим, в Панония — Сисция, в Мизия — Кизик, в Ориенс — Антиохия. Тази система е работела гъвкаво, съобразно нуждите и възможностите на всяка определена част на Империята. Това всъщност е онази система на действие, която виждаме и в края на предходния период. Приемствеността е повече от очевидна. Повечето от тези градове, в които Диоклетиан разкрива новоорганизираните ателиета, са със стари традиции в монетосеченето.

Реформите на Константин I нанасят някои промени в системата на монетното производство. Административните реорганизации, а оттам и фискалните оформят в 327^{-ма} г. следната картина: монетарниците на Триер и Лион функционират в Галия, на Арл във Виенензис, на Аквилея в Италия, на Рим в Урбс Рома, на Сисция в Панония, на Тесалоника в Македония, на Хераклея Тракийска в Тракия, на Кизик в Азия, на Никомедия в Понтика, на Антиохия в Ориенс и на Александрия в Египет. (вж. обр. 2) Тук би трябвало да включим и монетното ателие на Константинопол, което фигурира в системата като столично, а не като регионално. При така разкритите монетарници, районите на Британия, Испания, Африка и Дакия остават без регионални монетни центрове. Тук би следвало да отбележим и една особеност на монетосеченето от този период. Монетните ателиета в зависимост от нуждите на района, в който са разположени, редовно и изобилно сечат бронзови монети. Монетосеченето обаче от благородни метали било свързано с движението на императора и неговия двор¹². Според пребиваването на императорската свита в определен район на Империята, близкият монетен двор е сякъл златни монети или техните мултипликации. Така се оформя едно силно централизирано монетно производство, способно да реагира бързо на промените в политическия и стопански живот на Империята. Тази система на постоянни монетарници и на такива, които са в движение, получава своя завършен вид по времето на Константин I.

Каква е ситуацията на Балканския полуостров през IV в.? Сегашните бъл-

РИМСКИ
МОНЕТАРНИЦИ
324 — 498

гарски земи попадат в района на монетните ателиета на Тесалоника, Хераклея Тракийска, Сердика и Константинопол. В системата на Диоклетиан Хераклея и Тесалоника сечат монети, отговарящи на нуждите на съответните диоцези, в които те са разположени. Хераклея, приемница на Перинт, е със стари традиции в монетосеченето, организирано още през IV в. пр. н. е.¹³ Освен това тя е била център на удобни морски и сухопътни съобщителни артерии. Край нея минавал известният в античността път Via Egnatia. Със същите характеристики е и Тесалоника. И двата града са важни транзитни центрове между източните и западните римски провинции. В 293^{-та} г. в Хераклея се открива монетарница, която започва интензивно да сече медни монети за задоволяване стоково-паричните нужди на района. След няколко години била организирана монетарницата и в Тесалоника — 298^{-ма} г. Не след дълго възобновила дейността си и Сердикийската монетарница, прекратила своето монетосечене по времето на Проб. Откриването на монетно ателие в Сердика било свързано не толкова с постоянните нужди на района, колкото с обстоятелството, че градът станал резиденция на Галерий Максимиан. Това от своя страна предизвикало прекъсване дейността на Тесалонийското ателие и прехвърляне функциите му върху Сердикийското. Продукцията на последното се характеризира с отсичане на монети от благороден метал, особеност, която се свързва, както споменахме, с резиденцията на владетелския двор. В 308^{-ма} г. като резултат от срещата на владетелите на Римската империя в Карнунциум дворът се преместил в Тесалоника. Това довело до закриване на монетарницата в Сердика, а тази в Тесалоника подновила дейността си.

Подобни примери, доказващи гъвкавостта на системата от монетарници в Рим, могат да се дадат и за други райони на Империята. Във връзка с подготовката на военна кампания срещу Лициний I, Константин I пребивавал продължително в диоцезите Панония и Мизия и съответно резидирал в Сирмиум или Сердика. По този повод монетарницата в Сирмиум била отворена в 320^{-та} г. и след победата над Лициний I в 325/6^{-та} г. била затворена¹⁴. За кратко време пък Констанций II пребивавал в Милано във връзка с действията против узурпатора Магненций и съответно там било организирано монетосечене, отбелязало триценалиите на Констанций II в 352/3^{-та} г. Малко след това ателието прекратило дейността си¹⁵.

Както вече отбелязахме, във от обичайната схема на организация на монетарници стояла тази в Константинопол. Жизнеността на източните провинции на Империята измества центъра на общественно-икономическия живот на Изток. С особена тържественост в 330^{-та} г. Константинопол бил официално обявен за столица на Римската империя. Но още от 326^{-та} г. в града била открита императорска монетарница, която се подготвяла да поеме фун-

кциите на столична. Като такава от 330^{та} г. нататък тя редовно и изобилно сече монети от трите вида метал: злато, сребро мед.

БЕЛЕЖКИ

¹ Геров, Б. Романизмът между Дунава и Балканите от Хадриан до Константин Велики. I — ГСУ ИФФ, 45, 1948—1949; II — ГСУ ИФФ, 47, 1950—52, с. 17—122, 1952—1953, 309—425; Youroukova, I. La circulation des monnaies en Bulgarie I — II s. et leur importance historique. — Studien zu Fundmünze der Antike, I, FMRJ—Colloquim 1976. Berlin, 1979, p. 281—287.

² Youroukova, I. Die Münzprägung von Deultum. Berlin, 1973. Idem. Die Münzprägung von Bizye. Berlin, 1981. Юрукова, Й. Монетосеченето на градовете в Долна Мизия и Тракия II—III в. Хадрианопол. С., 1978.

³ Mattingly, H. Monetary systems from Diocletian to Theodosius I.—N. Chr. II—IV, 1946, p. 111—121; Lafaurie, J. Reformes monetaires d'Aurelian et Diocletian.—RN, 1975, XVII, p. 72—138.

⁴ Mattingly, H. Op. cit.; Lafaurie, J. Op. cit.; Callu, J.-P. La politique monétaire des Empereurs Romains de 238 à 311. Paris, 1969.

⁵ Skeat, J. C. Papyri from Panopolis in the Chester Beatty Library. Dublin, 1964; Erim, J. J. Reynolds et M. Crawford. Diocletian's Currency Reform: A New Inscription. — In: JRS, 61, 1971, p. 171—177; R. et F. Naumann. Der Rundbau in aezani mit dem Preisedikt des Diocletian und das Gebäude mit dem Edikt Stratonikeia. Tübingen, 1973.

⁶ За реформата на Константин I и нейното развитие вж: Callu, J.-P. Op. cit.; Denier et nummus (300—354).

⁷ Mattingly, H. Op. cit.; Callu, J.-P. La circulation monétaire de 313 à 348. — In: Actes du 8eme Congrès International de numismatique. New-York — Washington, Sept. 1973. Paris-Bâle, 1976, p. 227—242.

⁸ Mattingly, H. Op. cit.

⁹ Kent, J. Gold Coinage in the Later Roman Empire. — In: Essays in Roman Coinage, presented to H. Mattingly. 1956, p. 190—205; Callu, J.-P. Role et distribution des especes de bronze de 348—392. — In: Imperial Revenue Expenditure and Monetary Policy in the Forth Centuru A. D. The Fifth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History. BAR, 1980.

¹⁰ Юрукова, Й. Цит. съч., с. 94—105.

¹¹ Hendy, M. Studies in the Byzantine monetary economy. Cambridge, 1985, p. 300—1450.

¹² Bruun, P. Studies in Constantinian Chronology. — NNM, 146, 1961.

¹³ Schonert, E. Die Münzprägung von Perinthos. Berlin, 1965.

¹⁴ Hendy, M. Op. cit., p. 392—393.

¹⁵ Ibidem.